

Онищук І. А.

(КОГПІ ім. Тараса Шевченка)

МУЗИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ САМОВИРАЖЕННЯ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

У даній статті обґрунтовано феноменологію творчого самовираження в дошкільному дитинстві; охарактеризовано вітчизняні та зарубіжні підходи до розвитку цього феномену у дошкільному навчальному закладі. Розроблено критерії та показники, визначено типологію творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності відповідно до рівнів сформованості його структурних компонентів. Досліджено роль батьків та вихователів у розвитку творчого самовираження старших дошкільників у музичній діяльності.

Визначено й апробовано педагогічні умови, форми і методи розвитку творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності.

Ключові слова: творчість, творча активність, творче самовираження, музична діяльність, діти старшого дошкільного віку.

В данной статье исследована проблема развития творческого самовыражения дошкольников в музыкальной деятельности. Доказана актуальность данной проблемы через обоснование новых общественных требований к дошкольному образованию. Исследовано состояние вопроса в отечественной и зарубежной науке, обоснована феноменология творческого самовыражения дошкольников в музыкальной деятельности, определены компоненты, критерии и показатели, типология творческого самовыражения дошкольников в музыкальной деятельности.

Ключевые слова: творчество, творческая активность, творческое самовыражение, музыкальная деятельность, дети старшего дошкольного возраста.

In the mentioned article the phenomenology of creative self-expression in pre-school childhood is substantiated; home and foreign approaches to the phenomenon development at pre-school educational establishment are characterized. The author has developed the criteria and indices, determined the typology of creative self-expression of preschoolers in musical activity according to the levels of its structural components formation. The role of parents and pre-primary teachers in development of preschoolers' creative

self-expression in musical activity is analyzed. Pedagogical conditions, forms and methods of development of preschoolers' creative self-expression in musical activity are determined and approbated.

Key words: creativity, creative activity, creative self-expression, musical activity, older pre-school children.

Постановка проблеми. Розвиток творчих здібностей виступає ключовим завданням освіти дітей дошкільного віку. Якраз Закон України „Про дошкільну освіту”, Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція), Базова програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі” та її методичне забезпечення спрямовані на розвиток у дитини здатності творчо самовизначатися у життєвому просторі відповідно до вікових можливостей. З огляду на це, помітно зріс інтерес науковців до проблеми оптимізації самостійної діяльності зростаючої особистості, створення середовища, сприятливого для різних форм і видів продуктивної діяльності дошкільників, їхнього самовираження (Л. Артемова, А. Богуш, З. Борисова, Н. Гавриш, О. Кононко, В. Кузьменко, К. Крутій, Н. Кудикіна, С. Ладивір, Т. Піроженко, З. Плохій, Т. Поніманська, І. Рогальська та інші).

Аспекти самовираження та організації творчої діяльності особистості у нових освітніх умовах висвітлено у працях І. Волощука, І. Зязюна, О. Киричука, О. Кононко, В. Кузя, Л. Левченко, О. Моляко, В. Рибалки, А. Сиротенка, О. Сухомлинської та інших. У працях працях фахівців (А. Аніщук, О. Барішевої, Т. Бігільдевої, Л. Березовської, О. Дронової, Н. Гавриш, Н. Корчакової, Л. Середюк та інших) зазначено, що істотною детермінантою розвитку зростаючої особистості є її участь у різних видах художньо-творчої діяльності. Вагому роль у цьому контексті відіграє музична діяльність як спосіб самовираження – через різні її види дитина творчо реалізовує своє „Я”. Проте, як засвідчує аналіз наукової літератури, проблема творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності в ранньому онтогенезі на достатньо вивчена, що й зумовило вибір теми наукового пошуку.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови, форми і методи розвитку творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до мети нами було окреслені першочергові завдання дослідницької роботи, а саме: обґрунтувати феноменологію творчого самовираження в дошкільному дитинстві; розробити критерії та показники, визначити типологію творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності відповідно до рівнів сформованості його структурних компонентів; визначити педагогічні умови, форми і методи розвитку явища, що досліджується та експериментально перевірити їхню ефективність і дієвість.

На підставі аналізу досліджень К. Абульханової-Славської, А. Аніщук, Л. Ази, А. Арсенєва, І. Беха, П. Гуревича, О. Кононко, І. Надольного, Л. Середюк, Д. Фельдштейна та інших констатовано, що феномен „особистісне самовираження” має міждисциплінарний характер, застосовується в науці до всіх явищ життя, фіксує прагнення до творчого саморозкриття. Вдалося зясувати, що потреба в самовираженні виникає в дошкільному дитинстві, з віком наповнюється новим змістом [1; 2; 4; 10]. Самовираженням є способом реалізації людиною себе як особистості в діяльності, спілкуванні, вирішенні життєвих проблем, реально суспільних і особистісно значущих; орієнтація на життєву перспективу (К. Абульханова-Славська) [1].

Найбільш продуктивним і перспективним є творче самовираження (Д. Богоявленська, Л. Виготський, В. Моляко, Я. Пономарьов, В. Рибалка, С. Рубінштейн та інші). У розгорнутому науковому пошуку, ми спираємося на розуміння зазначеними фахівцями поняття творчості як реалізації особистістю себе як суб'єкта культури, об'єктивації творчих можливостей, свого природного потенціалу в процесі життєдіяльності через самовираження.

Розвиток процесу самовираження пов'язаний з виникненням ряду новоутворень дошкільного дитинства, зокрема, із системою „Я” (А. Аніщук, Л. Березовська, А. Богуш, Н. Гавриш, І. Зимня, Т. Піроженко, Л. Проколієнко, Д. Фельдштейн та інші). Старші дошкільники прагнуть активно реалізувати себе, об'єктивувати для інших та самих себе власні здібності (О. Дронова, А. Гончаренко). Поділяємо думку, що творче самовираження зумовлене потребою дітей у самопізнанні, прагненні вирізнитися з-поміж інших.

Підґрунтям творчого самовираження дитини науковці називають мистецтво як інструмент збагачення її досвіду. Як підкреслює М. Каган, мистецтво моделює цілісне буття особистості, а творче самовираження реалізує це буття. Особливим видом мистецтва є музика, в якій переживання виражаються ритмічно та інтонаційно організованими звуками. Згідно з позиціями Ю. Алієва, Б. Асаф'єва, В. Медушевського, Е. Незайкинського, В. Петрушина, Б. Теплова, музика є найбільш емоційним мистецтвом, здатна безпосередньо виражати багатогранну гаму почуттів людини [3]. Важливим є узагальнення С. Рубінштейна, відповідно до якого, музичні твори не виражають переживання, а є суб'єктивним вираженням „того, хто переживає”, його особистісної сутності. Музика активізує прояви творчості, допомагає зростаючій особистості краще зрозуміти саму себе, пізнати довкілля, тим самим об'єктивуючи, посилюючи її прагнення виразити себе. Значення мистецтва, музичного зокрема, визначається мірою активності його освоєння (Б. Неменський). Цей процес забезпечує реалізацію потенційних творчих можливостей, самовираження особистості.

Активне освоєння різних видів музичної діяльності підсилює інтенсивність переживань зростаючої особистості, розкриває багатий і різноманітний світ музичних образів. Отож, старший дошкільник, проявляючи творчість через різні види музичної діяльності, виражає себе, що є важливим моментом особистісного становлення. На основі особистісно орієнтованого підходу творче самовираження дошкільників у музичній діяльності визначено як прагнення і здатність дитини старшого дошкільного віку об'єктивувати своє „Я” в процесі слухання, співу, танцю, музичних іграх та рухах, грі на музичних інструментах.

У результаті експериментальної роботи визначено рівні сформованості кожного з компонентів досліджуваного явища (когнітивного, емоційно-ціннісного і поведінкового). Критеріями творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності є: наявність бажання виразити своє „Я”; здатність дитини проявити себе у музичній діяльності; сталість та варіативність проявів творчості. Показниками є: потреба заявити про себе, домагання визнання, презентація власних можливостей, упевненість у своїх силах; емоційний відгук на музику, уміння підібрати адекватні образно-виражальні засоби, сформулювати судження про себе, виразити ставлення; здатність знаходити асоціативні зв'язки у створенні образу; комбінування, поєднання засобів виразності та способів дій, продукування оригінальних ідей. Для виявлення типів творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності використано такі діагностичні методи: спостереження, бесіда, проєктивна методика, експертні оцінки батьків, музичних керівників і вихователів дошкільних навчальних закладів.

Визначено групи дітей з низьким, середнім та оптимальним рівнями сформованості компонентів досліджуваного вища. На підставі урахування їх співвідношення виявлено різні типи сформованості творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності (рис.).

Гармонійний тип творчого самовираження мають діти, у яких сформоване прагнення заявити про себе, виразити можливості, реалізувати себе у музичній діяльності, презентувати свої здібності. Вони самостійно обирають спосіб презентації свого „Я”, здатні у музичному образі виразити власні почуття, продемонструвати індивідуальність. У різних видах музичної діяльності вони самостійно досягають поставленої мети, проявляють творчу ініціативу, часто і вдало продукують нові ідеї. Кількісний склад групи – 11,2%.

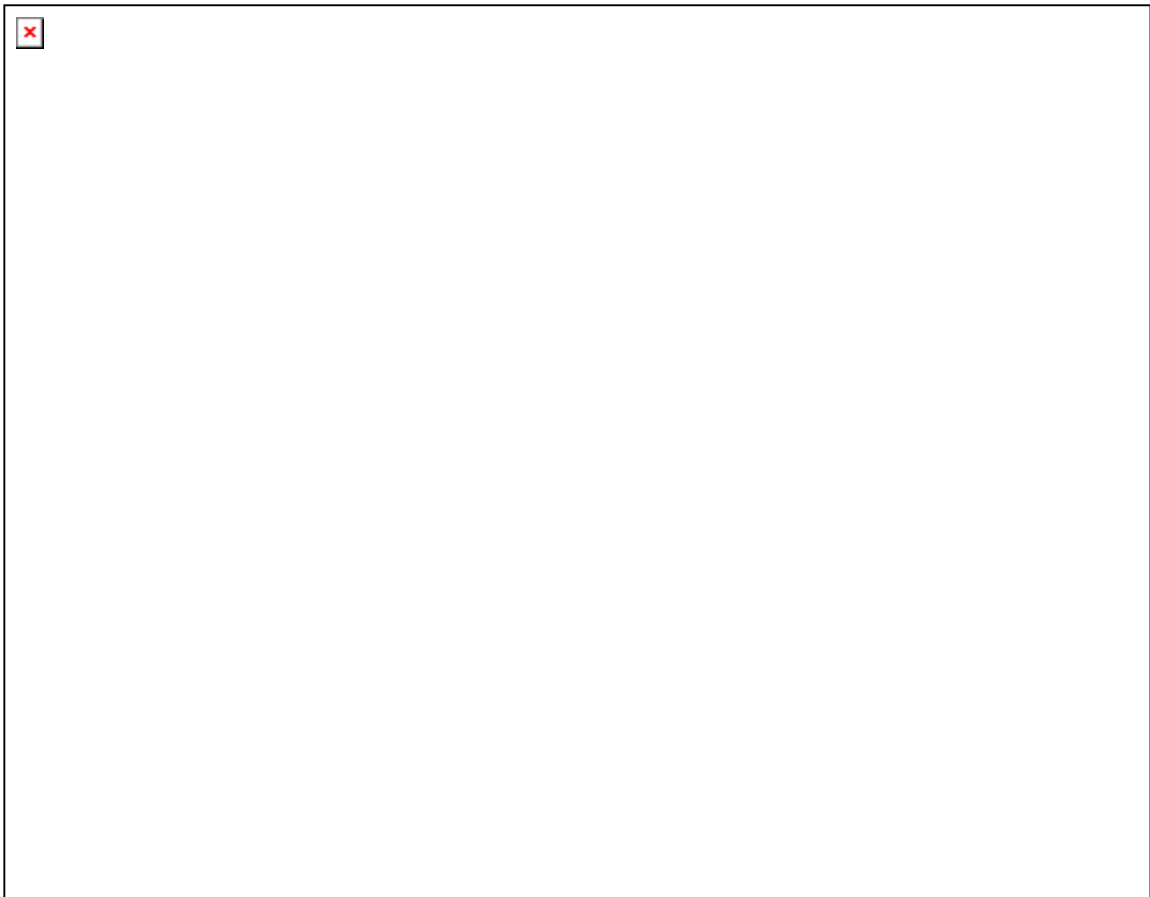

Рис.1. Розподіл старших дошкільників за типами творчого самовираження відповідно до рівнів сформованості його структурних компонентів (констатувальний етап експерименту)

У *дисгармонійному типі* об'єднано дошкільників, які прагнуть заявити про себе, але не володіють адекватними способами, виразними засобами та прийомами самовираження; у них переважають індивідуалістичні орієнтації. Діти не відчувають багатогранності музичного образу; відгукуються на музику залежно від ситуації, прагнуть лише привернути до себе увагу, а не виразити власні почуття. Творчість під час музикування, співу, танців тощо проявляють інколи, їхня активність має здебільшого деструктивний характер. Кількісний склад групи становить 34,7%.

Суперечливим типом творчого самовираження характеризуються дошкільники, в яких потреба заявити своє „Я” залежить від заохочення з боку дорослого. Діти усвідомлюють власні почуття, емоційно відгукуються на музику, але виражають себе у різних видах музичної діяльності переважно з ініціативи та заохочень педагога. У процесі створення музичного образу діють за зразком, наслідують інших, внаслідок чого їм не вдається виразити себе, продемонструвати власні можливості. Дошкільники цього типу застосовують переважно засвоєні раніше дії, відтворюють знайомий матеріал. Їхня кількість – 36,6%. Діти із *зародковим типом* творчого самовираження означені відсутністю

потреби заявити про своє „Я”, небажанням виразити себе. Дошкільники здебільшого байдужі до музики, не реагують на новизну. Вони пасивні, безініціативні у різних видах музичної діяльності, оскільки потреба у самовираженні творчими засобами в них не сформована. Їхня кількість – 17,5%.

У результаті проведеної на констатувальному етапі експериментальної роботи виявлено певні тенденції. Встановлено, що представників гармонійного типу фактично лише 11,2% від загальної кількості досліджуваних. Отже, у майже 89% дітей 5–6 років творче самовираження у музичній діяльності розвинене недостатньо. Це дало підстави припустити, що більшість батьків і педагогів приділяють недостатню увагу розвитку творчого самовираження дошкільників.

Шляхом анкетування дорослих проаналізовано роль музичних керівників, вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків у розвитку досліджуваного явища. Результати анкетування музичних керівників співвіднесено з результатами щодо визначених типів творчого самовираження дошкільників в музичній діяльності (табл. 1). Якісний аналіз отриманих результатів засвідчив, що музичні керівники, які залишають поза увагою прагнення дошкільника творчо виразити своє „Я”, як правило, виховують дошкільників з дисгармонійним, суперечливим та зародковим типами творчого самовираження. Зафіксовано, що дошкільники з гармонійним типом творчого самовираження у музичній діяльності здебільшого є вихованцями педагогів, які надають значення потребі дитини заявити про себе, усвідомлюють важливість розвитку творчості, правомірно тлумачать сутність поняття.

Таблиця 1

Співвідношення типів творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності з групами вихователів, %

Групи вихователів дошкільників	Типи творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності			
	Гармонійний	Дисгармонійний	Суперечливий	Зародковий
I. Небайдужі до проблеми творчого самовираження (18,9)	8,4	-	10,5	-
II. Недостатня увага вихователів до потреби дитини виразити себе (51,5)	-	25,1	26,4	-
III. Байдужі до проблеми творчого	-	-	14,1	5,5

самовираження (29,6)				
----------------------	--	--	--	--

Завдяки анкетування вихователів встановлено, що старші дошкільники з гармонійним та меншою мірою із суперечливим типом творчого самовираження є вихованцями педагогів, які усвідомлюють значущість проблеми, спрямовують зусилля на розвиток дитячої творчості, небайдужі до прагнення дитини заявити своє „Я”. Старших дошкільників з дисгармонійним та зародковим типами творчого самовираження у музичній діяльності, як правило, виховують педагоги, які недостатньо усвідомлюють важливість проблеми, не приділяють їй належної уваги або взагалі виказують байдужість до неї (табл. 2).

Таблиця 2

Співвідношення типів творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності з групами музичних керівників, %

Групи музичних керівників	Типи творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності			
	Гармонійний	Дисгармонійний	Суперечливий	Зародковий
I. Небайдужі до проблеми творчого самовираження (21,9)	10,3	-	11,6	-
II. Недостатня увага музичних керівників до потреби дитини виразити себе (61,3)	-	28,2	33,1	-
III. Байдужі до проблеми творчого самовираження (16,8)	-	-	8,2	8,6

За результатами анкетування було виявлено три групи батьків з різним рівнем ставлення до потреби дитини виразити себе, розвитку творчості у музичній діяльності: I група – зацікавлені у творчому самовираженні дитини (16,8%); II група – не приділяють достатньої уваги заявленій проблемі (48,9%); III група – байдужі до проблеми творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності (34,3%).

Якісний аналіз даних засвідчує наявність певної залежності: якщо батьки приділяють увагу розвитку самовираження дитини, сприяють творчій активності, старші дошкільники здебільшого демонструють гармонійний тип творчого самовираження у музичній діяльності та меншою мірою дисгармонійний і суперечливий. Недостатня увага батьків, байдуже ставлення до потреби дитини заявити про себе, відсутність схвалення, як правило, продукують суперечливий та

зародковий тип творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності (табл. 3).

Таблиця 3

Співвідношення типів творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності з групами батьків, %

Групи батьків	Типи творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності			
	Гармонійний	Дисгармонійний	Суперечливий	Зародковий
I. Небайдужі до проблеми творчого самовираження (16,8)	9,5	7,3	-	-
II. Недостатня увага батьків до потреби дитини виразити себе (48,9)	-	24,4	24,5	-
III. Байдужі до проблеми творчого самовираження (34,3)	-	-	23,1	11,2

Результати констатувального етапу дослідження дали підстави оцінити процес творчого самовираження як такий, що потребує посилення уваги до нього батьків, вихователів та музичних керівників дошкільного навчального закладу. З-поміж чинників, що гальмують розвиток творчого самовираження дітей, можна назвати недостатнє розуміння дорослими значущості та сутності проблеми, неповне врахування потреби дитини творчо виразити себе, неусвідомлення впливу суспільного виховання на розвиток досліджуваного явища. Отже, актуалізується необхідність оптимізації педагогічних умов, форм і методів, сприятливих для творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності.

Теоретичний аналіз отриманих експериментальних матеріалів уможливив визначення педагогічних умов, сприятливих для розвитку творчого самовираження старших дошкільників у музичній діяльності. Такими умовами є: розширення уявлень дітей і батьків, музичних керівників та вихователів дошкільних навчальних закладів про творче самовираження у музичній діяльності та його значення для успішного життя; надання дітям можливості творчо виразити себе у музичній діяльності та підтримка дорослими цих намагань; актуалізація творчого потенціалу дітей в музично-художньої діяльності та збагачення арсеналу образно-виражальних засобів – пластичних, мелодичних, ритмічних, тембрових.

Запровадження педагогічних умов розвитку творчого

самовираження дошкільників у музичній діяльності відбувалося завдяки спеціально розробленим *формам і методам*, побудованим на таких основних принципах, як: створення атмосфери співпраці, співтворчості і активізації емоційної сфери зростаючої особистості.

На формувальному етапі експерименту робота з дітьми старшого дошкільного віку здійснювалася у двох напрямках, що взаємодоповнювали та посилювали один одного, тим самим забезпечуючи гармонійність і цілісність виховного процесу. Відповідно до першого напрямку, зусилля спрямовувалися на об'єктивацію потреби зростаючої особистості виразити своє Я, виховання її емоційно-ціннісного ставлення до себе. Другий – передбачав формування у дитини здатності виражати себе, добираючи образно-виражальні засоби, та розвиток креативності як базової якості особистості, її здатності до творчості у різних видах музичної діяльності. Для цього застосовувалися спеціально підібрані форми і методи, зокрема бесіди „Кожний з нас є неповторним та унікальним”, „Я – талановитий”, „Магія Музики”, „Подорож в країну Мистецтв” та інші; етюди, ігри, творчі вправи та завдання: „Розкажи без слів”, „Відгадай, хто Я”, „Звуки докільця”, „Прислухайся до себе”, „Моє ім'я – музика”, „Таємниця музичної скриньки”, „Мій улюблений казковий персонаж”, „Оживи казку” та інші. З метою збагачення емоційного досвіду дітей використовувалися елементи арт-терапії.

Експериментальна робота в заявлених напрямках на формувальному етапі проводилася зі старшими дошкільниками усіх чотирьох груп – представниками гармонійного, дисгармонійного, суперечливого та зародкового типу творчого самовираження. Оскільки особливої уваги потребували старші дошкільники з дисгармонійним та зародковим типами творчого самовираження у музичній діяльності, з ними додатково проводилася диференційована робота.

Важливим аспектом експерименту було налагодження тісної співпраці музичних керівників, вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків, їхнє орієнтування на творчу індивідуальність дитини. З педагогами дошкільних навчальних закладів проводилися педагогічні наради, семінари-практикуми на теми: „Голос як засіб самовираження”, „Чи знаємо ми своїх вихованців”, „Особистісно орієнтована взаємодія педагога з дитиною – умова розвитку”, „Розвиток креативності – вимога часу чи необхідність?”, „Музика – мистецтво, що виховує людину”, „Музична діяльність як спосіб самовираження зростаючої особистості”, тренінги та надавалися індивідуальні консультації.

Розвиток творчого самовираження дітей старшого дошкільного віку можливий лише за умови взаємодії дошкільного навчального закладу та сім'ї. Родинні збори „Як добре знаємо свою дитину”, „Я” моєї дитини”,

„Які батьки, такі й діти”, тренінги, індивідуальне консультування, ознайомлення з фаховою літературою відбувалися з метою усвідомлення батьками важливості проблеми творчого самовираження дітей у музичній діяльності. Особливе значення мали тренінги, в яких разом з батьками брали участь й дошкільники, що сприяло гармонізації дитячо-батьківських взаємин, дало змогу дорослим краще пізнати свою дитину.

Методична робота передбачала педагогічну просвіту щодо формування потреби старших дошкільників виразити себе, підтримку позитивного образу „Я” у дитини, уникнення негативних оцінних суджень стосовно зростаючої особистості, забезпечення дитині відчуття комфорту, емоційної близькості та захищеності.

Під час формувального етапу експерименту робота здійснювалася з дошкільниками контрольної (КГ) та експериментальної (ЕГ) груп (з усіма та з представниками кожного типу окремо – особлива увага приділялася особам дисгармонійного та зародкового типів), а також з батьками і педагогами, вихованці яких мали з дисгармонійний та зародковий тип творчого самовираження. Контрольний зріз дав змогу оцінити ефективність проведеної експериментальної роботи, визначити результативність комплексу педагогічних умов, форм і методів розвитку творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності. Завдяки контрольному зрізу виявлено характер та особливості змін, що відбулися у процесі експериментально-дослідної роботи. Методика контрольного експерименту була аналогічною використаній на констатувальному етапі. Виявлено кількісні зміни в групах дітей за типами творчого самовираження (табл. 4).

Результати контрольного зрізу засвідчили позитивну динаміку у проявах творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності. Доведено ефективність розробленого комплексу педагогічних умов, форм і методів, спрямованого на актуалізацію творчої активності дітей у різних видах музичної діяльності.

Таблиця 4

Розподіл дошкільників за типами творчого самовираження у музичній діяльності, %

Типи творчого самовираження у музичній діяльності	ЕГ			КГ		
	Констатувальний етап	Контрольний етап	Динаміка	Констатувальний етап	Контрольний етап	Динаміка
Гармонійний	11,2	36,2	25,0	12,7	15,8	3,1
Дисгармонійний	34,7	27,7	7,0	36,9	38,9	2,0

Суперечливий	36,6	28,6	8,0	37,9	35,7	2,2
Зародковий	17,5	7,5	10,0	12,5	9,6	2,9

Завдяки йому зросла кількість старших дошкільників, які прагнули та виявилися здатними виразити себе. Відсоток дошкільників із сформованою потребою та здатністю творчо виразити своє „Я” у музичній діяльності після формувального етапу експерименту становив 36,2% від загальної кількості досліджуваних ЕГ (у порівняння з 11,2% на констатувальному етапі). Відсоток дітей з гармонійним типом зріс завдяки тому, що 8% досліджуваних, у яких на констатувальному етапі діагностували суперечливий тип творчого самовираження, на завершальному етапі виявили потребу та здатність виразити своє „Я” у музичній діяльності. Група з гармонійним типом творчого самовираження збільшилася з тієї причини, що у 8% старших дошкільників з дисгармонійним типом виявилася здатність добирати адекватні образно-виражальні засоби та соціально прийнятні способи самовираження у різних видах музичної діяльності.

У ЕГ (27,7%) та КГ (38,9%) дітей з дисгармонійним типом творчого самовираження також простежуються позитивні тенденції, хоча не такі значні, як передбачалося. Діти зазначеного типу домагалися заявити своє „Я” всупереч іншим, не завжди соціально прийнятно демонструвати себе. Причина полягала в тому, що батьки цих дітей характеризувалися консервативними установками, що зумовлювало скутість у поведінці дошкільників. Відсоток дітей з суперечливим типом творчого самовираження, як ЕГ, так і КГ, залишився майже без змін. Ця категорія потребує тривалого впливу, цілеспрямованої диференційованої роботи, урівноваження різних виховних впливів.

У дошкільників із зародковим типом творчого самовираження завдяки проведеній експериментальній роботі з’явилося прагнення виражати свої думки, емоції, почуття, однак здатність заявити про себе повною мірою не сформувалася. У процесі музичної діяльності ці діти (7,5% дошкільників ЕГ та 9,6% КГ) потребували допомоги дорослих, їхнього заохочення, схвалення. Причиною цього, на нашу думку, є орієнтація педагогів на результат діяльності, а не на процес самореалізації дитини. Не сприяла розвитку гармонійного типу вираження старшими дошкільниками свого „Я” відсутність співробітництва, довірливих і щирих взаємин родини і дошкільного навчального закладу, небажання деяких батьків стимулювати своїх дітей до творчості та самовираження у різних видах художньо-творчої діяльності. Зазначені недоліки потребують детальної і тривалої корекції.

З метою підтвердження значущості динаміки розвитку творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності був використаний метод математичної статистики розрахунку χ^2 – критерію (критерій

узгодженості Пірсона). $\chi^2_{\text{експер}} = 34,98$, тоді як $\chi^2_{\text{табл}} = 1,62$ за заданої імовірності допустимої помилки, що дорівнює 0,01. Виходячи з того, що $\chi^2_{\text{експер}} > \chi^2_{\text{табл}} = 34,98 > 1,62$, слід констатувати, що значення показників до і після формувального етапу експерименту статистично достовірно різняться.

Висновки. На основі аналізу філософської та психолого-педагогічної літератури з проблеми творчого самовираження констатовано, що у працях сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців приділено значну увагу означеній проблемі. Водночас установлено, що у наукових джерелах недостатньо розкрито змістово-структурні характеристики творчого самовираження старших дошкільників у музичній діяльності. Уточнено зміст і структуру поняття „творче самовираження дошкільника у музичній діяльності“, кваліфіковано його як прагнення і здатність дитини старшого дошкільного віку об'єктивувати своє „Я“: виразити власні думки, почуття, бажання, ставлення адекватними образно-виражальними засобами в процесі різних видів музичної діяльності (слуханні, співу, танці, музичних іграх та рухах, грі на музичних інструментах). Уточнено зміст компонентів досліджуваного явища: когнітивний (сукупність уявлень і знань дитини про способи вираження у різних видах музичної діяльності); емоційно-ціннісний (наділення різних моделей творчого самовираження позитивними емоційними переживаннями й особистісним смислом) та поведінковий (практична реалізація можливостей у музичній діяльності). Порівняльний аналіз отриманих експериментальних даних дає підстави стверджувати, що розроблений комплекс педагогічних умов, форм, методів і прийомів оптимізації виховної роботи з творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності є ефективним, теоретично обґрунтованим та експериментально перевіреном.

Викладені у дослідженні результати не розглядаються як вичерпні, такі, що повністю вирішують зазначену педагогічну проблему. Подальшого вивчення потребують питання вікової динаміки та статевих особливостей прояву творчого самовираження в дошкільному дитинстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / Ксения Александровна Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Аніщук А. М. Оптимізація мовленнєвого самовираження старших дошкільників : метод. посіб. / А. М. Аніщук. – Ніжин : Вид-во НДУ імені М. Гоголя, 2008. – 63 с.
3. Алиев Ю. Б. Воспитательный потенциал музыкального искусства / Юлий Багирович Алиев // Музыкальная психология и психотерапия. – 2007. – № 1. – С. 13–18.

4. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2009. – 248 с.
5. Богуш А. М., Березовська Л. І. Творче самовираження дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності : монографія / Богуш А. М., Березовська Л. І. – Одеса : М. П. Черкасов, 2008. – 203 с.
6. Большой толковый психологический словарь: основные термины и понятия по психологии и психиатрии : [в 2-х т.] / Артур Ребер. – М. – Т. 2 : П–Я. – 2003. – 560 с.
7. Выготский Л. С. Психология искусств / Лев Семенович Выготский. – М. : Педагогика, 1987. – 344 с.
8. Гогоберидзе А. Г. Теория и методика музыкального воспитания детей дошкольного возраста: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. Г. Гогоберидзе, В. А. Деркунская. – М.: Издательский центр „Академия”, 2005. – 320 с.
9. Дронова О. О. Педагогічна технологія розвитку у старших дошкільників художнього самовираження на засадах ідей Марії Монтесорі. Гуманізація навчально-виховного процесу / Ольга Олегівна Дронова // Спецвипуск 4. Частина І. – Словянськ. – 2010. – С. 99–109.
10. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід): монографія / Олена Леонтіївна Кононко. – К. : Стилос, 2000. – 336 с.

Рецензент: д. псих. н., проф. Кононко О. Л.